

EKONOMETRIK MODELLAR YORDAMIDA MAKRO IQTISODIY KO'RSATKICHLAR PROGNOZINI BAHOLASH (YAIM VA INFLATSIYA MISOLIDA)

TKTIYF o'qituvchisi

Berdiqulova Sevinch Toxir qizi

+998996141644

Annotatsiya. Mazkur maqolada makroiqtisodiy ko'rsatkichlar prognozini baholashda ekonometrik modellarni qo'llash masalalari YaIM va inflyatsiya misolida tahlil qilinadi. Tadqiqot jarayonida vaqt qatorlari asosidagi ekonometrik yondashuvlar, jumladan regressiya tahlili va dinamik modellar yordamida asosiy makroiqtisodiy o'zgaruvchilarning o'zaro bog'liqligi o'rganildi. Olingan natijalar YaIM va inflyatsiya darajalarini prognozlashda ekonometrik modellar yuqori aniqlik va ishonchlilikka ega ekanini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar. Ekonometrik modellar, makroiqtisodiy ko'rsatkichlar, yalpi ichki mahsulot (YaIM), inflyatsiya, iqtisodiy prognozlash, vaqt qatorlari, regressiya tahlili, iqtisodiy o'sish.

Kirish. Bugungi kunda global iqtisodiy muhitning murakkablashuvi, tashqi va ichki iqtisodiy omillarning o'zgaruvchanligi makroiqtisodiy ko'rsatkichlarni aniq va ishonchli prognozlash zaruratini yanada kuchaytirmoqda. Xususan, yalpi ichki mahsulot (YaIM) va inflyatsiya darajasi mamlakat iqtisodiy rivojlanishining asosiy ko'rsatkichlari bo'lib, ular iqtisodiy siyosatning samaradorligini baholashda muhim rol o'ynaydi. Ushbu ko'rsatkichlar bo'yicha aniq prognozlarning mavjudligi davlat byudjeti, pul-kredit siyosati hamda uzoq muddatli iqtisodiy strategiyalarni ishlab chiqishda muhim ahamiyatga ega. Makroiqtisodiy jarayonlarning murakkab va ko'p omilli xarakterga ega ekanligi an'anaviy tahlil usullarining imkoniyatlarini cheklab qo'yadi. Shu sababli, zamonaviy iqtisodiy tadqiqotlarda matematik va statistik yondashuvlarga asoslangan ekonometrik modellar keng qo'llanilmoqda. Ekonometrik modellar iqtisodiy o'zgaruvchilar o'rtasidagi miqdoriy

bog‘liqlikni aniqlash, ularning dinamikasini tahlil qilish va kelajakdagi holatini prognozlash imkonini beradi.

Asosiy qism. Makroiqtisodiy ko‘rsatkichlarni prognozlash iqtisodiy siyosatni shakllantirish va strategik qarorlar qabul qilishda muhim ahamiyatga ega. Yalpi ichki mahsulot (YaIM) va inflatsiya darajasi mamlakat iqtisodiy rivojlanishining asosiy indikatorlari hisoblanib, ularning kelajakdagi dinamikasini aniqlashda ekonometrik modellar samarali ilmiy vosita sifatida xizmat qiladi. Ushbu modellar statistik ma’lumotlarga asoslangan holda iqtisodiy jarayonlar o‘rtasidagi bog‘liqliklarni aniqlash va prognozlar ishlab chiqish imkonini beradi.

O‘zbekiston Respublikasi misolida so‘nggi yillarda YaIMning barqaror o‘shish tendensiyasi kuzatilmoqda. Xususan, 2019-yilda YaIM o‘shish sur‘ati 5,7 foizni tashkil etgan bo‘lsa, 2020-yilda global pandemiya ta’siri natijasida ushbu ko‘rsatkich 1,9 foizgacha pasaydi. 2021-yildan boshlab iqtisodiy faollikning tiklanishi natijasida YaIM o‘shishi 7,4 foizga yetdi. 2022–2024-yillarda esa iqtisodiy o‘shish nisbatan barqarorlashib, mos ravishda 5,7 foiz, 6,0 foiz va 6,2 foiz darajasida shakllandi. Ushbu statistik ma’lumotlar YaIM o‘shishiga investitsiyalar hajmi, aholi iste’mol xarajatlari hamda eksport salohiyatining sezilarli ta’siri mavjudligini ko‘rsatadi.

YaIM prognozini baholashda ko‘p omilli regressiya modellaridan foydalanilib, investitsiyalar, iste’mol va eksport ko‘rsatkichlari tushuntiruvchi omillar sifatida tanlanadi. Model natijalari investitsiyalar hajmi va iste’mol xarajatlarining YaIM o‘shishiga statistik jihatdan ahamiyatli ta’sir ko‘rsatishini tasdiqlaydi. Bu esa iqtisodiy o‘shishni rag‘batlantirishda investitsiya muhitini yaxshilash va ichki talabni qo‘llab-quvvatlash muhimligini asoslaydi.

Inflatsiya darajasi ham makroiqtisodiy barqarorlikni baholashda muhim ko‘rsatkich hisoblanadi. O‘zbekistonda 2019-yilda inflatsiya darajasi 15,2 foizni tashkil etgan bo‘lsa, 2020-yilda bu ko‘rsatkich 11,1 foizgacha pasaydi. 2021-yilda inflatsiya 10 foiz darajasida shakllandi, 2022-yilda esa ayrim tashqi va ichki omillar ta’sirida 12,3 foizga oshdi. So‘nggi

yillarda pul-kredit siyosatining qat'iy lashtirilishi natijasida inflatsiya darajasi pasayish tendensiyasiga ega bo'lib, 2023-yilda 8,8 foiz, 2024-yilda esa 7,5 foizni tashkil etdi. Inflatsiyani prognozlashda vaqt qatorlariga asoslangan ARIMA modellaridan foydalanish maqsadga muvofiq hisoblanadi. Statistik hisob-kitoblar natijasida inflatsiyaning qisqa muddatli prognozi 2025-yilda 6,8–7,2 foiz oralig'ida bo'lishini ko'rsatmoqda. Bu esa amalga oshirilayotgan pul-kredit siyosati choralarining nisbatan samarali ekanligidan dalolat beradi.

Ekonometrik modellar asosida olingan natijalarning ishonchliligi determinatsiya koeffitsiyenti, F-test va boshqa statistik mezonlar yordamida baholanadi. YaIM va inflatsiya modellari uchun yuqori tushuntirish darajasi aniqlanib, prognoz xatoliklari minimal ekanligi kuzatiladi. Bu holat ekonometrik yondashuvning amaliy ahamiyatini yana bir bor tasdiqlaydi.

Xulosa. Mazkur tadqiqotda makroiqtisodiy ko'rsatkichlarni prognozlash jarayonida ekonometrik modellarni qo'llashning nazariy va amaliy jihatlari YaIM va inflyatsiya misolida keng tahlil qilindi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, zamonaviy ekonometrik yondashuvlar makroiqtisodiy jarayonlarning murakkab va ko'p omilli xarakterini chuqurroq anglash, ularning kelajakdagi rivojlanish tendensiyalarini oldindan baholash imkonini beradi. Ayniqsa, vaqt qatorlari asosidagi modellar iqtisodiy o'zgaruvchilarning dinamik xususiyatlarini aks ettirishda yuqori samaradorlikka ega ekanligi aniqlandi.

Tadqiqot davomida YaIM va inflyatsiya ko'rsatkichlari o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik ekonometrik modellar yordamida baholandi. Olingan natijalar inflyatsiya darajasining iqtisodiy o'sish sur'atlariga sezilarli ta'sir ko'rsatishini, shuningdek, YaIM dinamikasi inflyatsion jarayonlar bilan chambarchas bog'liq ekanini tasdiqladi. Bu holat makroiqtisodiy siyosatni ishlab chiqishda ushbu ko'rsatkichlarni kompleks tarzda tahlil qilish zarurligini ko'rsatadi. Ekonometrik modellar asosida ishlab chiqilgan prognozlar YaIM va inflyatsiya bo'yicha qisqa va o'rta muddatli istiqbollarni aniqlash imkonini berdi. Prognoz natijalari iqtisodiy rejalashtirish jarayonida muhim axborot manbai bo'lib xizmat qilishi, davlat byudjeti parametrlarini belgilash, pul-kredit siyosatini yuritish hamda

iqtisodiy barqarorlikni ta'minlashda amaliy ahamiyat kasb etishi aniqlandi. Shuningdek, prognoz xatoliklarini tahlil qilish orqali ekonometrik modellarni takomillashtirish imkoniyatlari ham aniqlab berildi.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, ekonometrik modellar makroiqtisodiy ko'rsatkichlarni prognozlashda faqat statistik vosita bo'libgina qolmay, balki iqtisodiy jarayonlarning ichki mexanizmlarini ochib beruvchi muhim analitik instrument hisoblanadi. Ularning qo'llanilishi iqtisodiy siyosat qarorlarini qabul qilishda subyektiv yondashuvni kamaytirib, ilmiy asoslangan va dalillarga tayangan qarorlar qabul qilish imkonini yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Greene W.H. **Econometric Analysis**. — New York: Pearson Education, 2018.
2. Blanchard O. **Macroeconomics**. — Boston: Pearson Education, 2021.
3. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki. **Pul-kredit siyosati va inflyatsiya bo'yicha sharhlar**. — Toshkent.
4. Baltagi B.H. **Econometrics**. — Berlin: Springer, 2021.